

Filozofowie wśród wykładowców PUNO (1939 – 2009)

Profesorowi Wojciechowi Falkowskiemu

Wybór filozofów wykładających na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie (a przedtem na Polskim Uniwersytecie za Granicą), sporządzony został na podstawie Słownika Biograficznego Pracowników Naukowych PUNO, opracowanego przez Zbigniewa Judyckiego¹. Ramy czasowe ograniczono do siedemdziesięciolecia PUNO, obejmującego lata 1939 – 2009.

Przy wyborze wykładowców-filozofów brano pod uwagę następujące trzy kryteria:

1. Edukacja filozoficzna.

To podstawowe – jak się wydaje - kryterium spowodowało jednak, że wśród filozofów na PUNO znaleźli się ludzie, którzy w jakimś momencie porzucili filozofię dla innej dziedziny wiedzy lub aktywności. Najlepszym przykładem tego może być gen. prof. Marian Kukiel, żołnierz i historyk wojskowości, który miał doktorat z filozofii.

2. Publikacje z filozofii.

Dzięki temu kryterium wśród filozofów znaleźli się wszyscy, którzy w swojej działalności naukowej lub nawet publicystycznej zahaczali o tematykę filozoficzną, nawet jeśli nie mieli formalnego wykształcenia filozoficznego lub nawet, gdy – jak Tymon Terlecki – za filozofów się nie uważali.

¹ Z. A. Judycki, *Polski Uniwersytet na Obczyźnie w Londynie. Słownik Biograficzny Pracowników Naukowych*, Londyn 2008.

3. Nauczanie filozofii.

Konieczność wprowadzenia tego kryterium podyktował fakt, że bardzo często na PUNO lub w podległych mu instytucjach filozofię wykładali księża, którzy legitymowali się wykształceniem teologicznym i których działalność pisarska zazwyczaj także dotyczyła problematyki teologicznej lub wprost religijnej. Jednak – należy pamiętać – że przedwojenny ksiądz (a głównie z takimi mamy do czynienia) odbierał w seminarium duchownym solidną formację filozoficzną. Dzięki niej duchowni z powodzeniem wykładali filozofię, traktowaną jako przedmiot wykształcenia ogólnego lub przedmiot dodatkowy.

Prezentowane sylwetki uporządkowano chronologicznie (według roku urodzenia; a gdy w jakimś przypadku te daty się pokrywały, wtedy o kolejności decydowała data śmierci). W ramach każdej prezentacji przedstawiono podstawowe dane biograficzne, w tym określono charakter związków z PUNO, następnie scharakteryzowano zainteresowania i poglądy filozoficzne oraz szczególne osiągnięcia i dokumentujące je publikacje.

Adam Żółtowski (1881 - 1959)

Ziemianin, profesor filozofii, heglista, polityk narodowy w II RP. Studiował filozofię w Berlinie, Heidelbergu i Monachium, gdzie w 1904 roku uzyskał doktorat na podstawie rozprawy *Graf Cieszkowski's Philosophy der Tat (Hrabiego Cieszkowskiego filozofia czynu)*. Habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1910 roku. W latach 1918-1920 pracował w Ministerstwie Spraw Zagranicznych; walczył także w III Powstaniu Śląskim. Od 1920 roku kierował Katedrą Filozofii Nowożytnej Uniwersytetu Poznańskiego. W 1933 r. minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Janusz Jędrzejewicz skasował tę katedrę w ramach retorsji za podpisanie protestu w sprawie Brześcia (z ministrem, który został trzecim mężem prof. Cezarii Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz, rektor PUNO w latach 1958-1967, prof. Żółtowski spotkał się po wojnie na PUNO). Żółtowski był posłem na Sejm z listy Stronnictwa Narodowego (1928-30). Profesorem filozofii na PUNO został w 1950 roku i był nim do śmierci w 1959 roku (zginął potrącony przez motocykl w Londynie będąc jeszcze w pełni sił twórczych). Do śmierci także prowadził Polski Ośrodek Naukowy, był długoletnim prezesem Związku Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich (współzałożyciel PUNO) oraz prezesem PUC (Polish University College).

Prof. Żółtowski był znawcą idealizmu niemieckiego. Znał także filozofię I. Kanta, którą ceniał za rozwiązania w teorii poznania, natomiast sceptycznie odnosił się do neokantystów, których interpretacje uważał za mniej twórcze. Osobliwością był pogląd Żółtowskiego, według którego Kartezjusz był prekursorem heglizmu. Rozwijał doktrynę neoheglizmu w kierunku rehabilitacji filozofii G. W. F. Hegla. Osobiście preferował heglizm w postaci polskiej filozofii narodowej, z tych względów propagował filozofię Augusta Cieszkowskiego. Chciał wykładać doktrynę tego myśliciela w sposób najbardziej zbliżony do polskiej mentalności i kultury umysłowej. Za Cieszkowskim więc krytykował heglowską filozofię dziejów, zarzucając jej, że ma charakter nazbyt teoretyczny, nie przejawia zainteresowań przyszłością oraz lekceważy rolę jednostek w rozwoju społeczeństw. W tym

kontekście wypowiadał się także na temat uprawiania historii filozofii. Podstawowym zadaniem historyka filozofii – według Żółtowskiego - nie jest streszczenie doktryny jakiegoś filozofa, lecz zrozumienie tej doktryny. Każda bowiem dziedzina wiedzy naukowej – także filozofia – rozwija się m.in. dlatego, że ma swoją historię, z tego względu ważne jest również to, aby uprawiano profesjonalnie historię filozofii, gdyż od jej poziomu zależeć będzie świadomość intelektualna, a także moralność przyszłych pokoleń. W okresie dwudziestolecia Żółtowski polemizował ze szkołą lwowsko-warszawską, np. z J. Łukasiewiczem, broniąc rangi systemów metafizycznych i ich znaczenia w poznaniu.

Główne prace Żółtowskiego to: *O podstawach filozofii Hegla* (1907); *Metoda Hegla i zasady filozofii spekulatywnej* (1910); *Filozofia Kanta. Jej dogmaty, złudzenia, zdobycze* (1923); *Descartes* (1937); *Germany, Russia and Central Europe* (1942); *Zarys historii filozofii* (1952). Przed I wojną światową rozpoczął wydawanie obszernej korespondencji z K. Krasieńskim z A. Cieszkowskim (*Listy Zygmunta Krasieńskiego do Augusta Cieszkowskiego*, I–II, Kraków 1912) oraz z D. Potocką (*Listy do Delfiny Potockiej*, I–III, Poznań 1930–1938). Zamierzał opracować monografię o życiu i poglądach Cieszkowskiego, w tym celu zgromadził obszerny materiał źródłowy, który nie doczekał się ostatecznego uporządkowania i opracowania.

Eugeniusz Jarra (1881-1973)

Prawnik cywilista, historyk filozofii prawa i myśli politycznej. Studiował na Uniwersytecie Warszawskim w Odessie oraz Bonn. Przed I wojną światową wykładał prawo na Wyższych Kursach Handlowych, które przekształcono z czasem w Szkołę Główną Handlową. Od 1915 pracował w komisji przygotowującej powstanie Uniwersytetu Warszawskiego; przyczynił się do powołania w nim Wydziału Prawa. Doktorat uzyskał na Uniwersytecie we Lwowie (uczestnicząc w seminariach prof. S. Zakrzewskiego i W. Abrahama) w 1918 roku. Od tego roku do roku 1939 wykładał prawo na Uniwersytecie Warszawskim. W okresie dwudziestolecia międzywojennego gościł z wykładami w Pradze, Bratysławie, Brnie, Padwie, Rzymie, Lille, Paryżu. Był też sędzią Sądu Najwyższego i dziekanem Wydziału Prawa UW. Po wybuchu wojny pracował w rządzie gen. Sikorskiego oraz wykładał na Wydziale Prawa Polskiego Uniwersytetu za Granicą. W 1940 roku wyjechał do Anglii, gdzie uczył na Polskim Wydziale Prawa uniwersytetu w Oksfordzie (1944-1947). W latach pięćdziesiątych był związany z PUNO.

Prof. Jarra w swojej filozofii istoty prawa usiłował łączyć psychologiczną koncepcję genezy prawa z teorią prawa naturalnego, a następnie wynik tego połączenia przetransponować na powszechnie akceptowaną przez prawników pozytywną wykładnię prawa. Głosił, że prawo naturalne jest psychicznie doświadczane, jako wewnętrzny „głos sprawiedliwości” i w ten sposób stanowi idealny wzór prawa pozytywnego. Ten wzór jest postulatem skierowanym do władzy ustawodawczej, wymagającym usankcjonowania w stanowionym prawie. Jako takie więc, prawo naturalne, powinno stanowić element polityki państwa prawa. Poglądy te zbliżały Jarrę do katolickiej nauki społecznej. Jarra starał się kontynuować poglądy filozoficzno-prawne Leona Pietrzyckiego (który popełnił samobójstwo w 1931 roku w proteście przeciwko rodzącym się w Europie totalitaryzmem), zarazem

poglądy Jarra na rację stanu, w której obowiązki obywateli przewyższały znacznie ich prawa, spowodowały oskarżenie go o zbliżanie się do autorytarnych czy nawet totalitarnych koncepcji państwa. Podobnie, pogląd na temat jedności obywatelskiej bywał kojarzony z kantowską ideą "zjednoczenia ludzi w akcie mocy", mimo że Jarra odżegnywał się od jakichkolwiek związków z kantowską filozofią prawa. W historii filozofii prawa, której Jarra zrobił przegląd od Kodeksu Hammurabiego do Hegla, ukazywał wyjątkowość polskich koncepcji prawa, zawsze opartych na zasadach sprawiedliwości i praworządności. Zaletę tę Jarra postrzegał w odwoływaniu się polskich filozofów prawa do myśli etycznej antyku i chrześcijaństwa. Podkreślał przy tym znaczącą rolę Kościoła katolickiego, głoszącego zasadę wzajemnej miłości.

Ważniejsze publikacje: *Ogólna teoria prawa*, 1920, 1922²; *Historia filozofii prawa*, 1923; *Kardynał Jan Henryk Newman 1801-1845-1890*, 1945; *Człowiek a władza*, 1947; *Socjologia katolicka* 1953; *Twórczość prawna duchowieństwa polskiego 966-1800* (w: *Sacrum Poloniae Millennium*, R.1954, I, 253-390); *Kardynał Wyszyński. Prymas-socjolog*, 1956; *Nauka społeczna kardynała Augusta Hlonda Prymasa Polski*, 1958; *Historia polskiej filozofii politycznej 966-1795*, 1968); *Jednolitość filozofii politycznej Polski przedrozbiorowej*, 1972.

Augustyn Jakubisiak (1884 – 1945)

Kapłan archidiecezji warszawskiej. Studiował w Wyższym Seminarium Duchownym w Warszawie, w Instytucie Katolickim w Paryżu na Sorbonie i Collège de France. Doktorat w 1912 roku dotyczył filozofii moralnej w ujęciu A. Cieszkowskiego (*Principes de la morale d'après Auguste Cieszkowski*). Od 1936 roku wykładał na Sorbonie, a od 1939 do 1940 roku także na Polskim Uniwersytecie za Granicą (późniejsze PUNO).

Interesowało ks. Jakubisiaka szerokie spektrum zagadnień filozoficznych. Zajmował się etyką, epistemologią, filozofią bytu, teologią moralną oraz filozofią polityczną. Propagował nową koncepcję filozofii, którą sformułował głównie w dyskusji z kantyzmem. W kantowskiej teorii poznania bowiem krytykował radykalne oderwanie przedmiotu od podmiotu, które – zdaniem Jakubisiaka - likwiduje samo poznanie, wymagające przecież ich ścisłego związku. Filozofii Kanta zarzucał dogmatyzm (przyjmowanie milczących założeń bez żadnego dowodu). W kantowskiej metodzie filozofowania dostrzegał błąd *petitio principii*, polegający na przyjmowaniu za pewnik tego, co ma być dopiero udowodnione. Kwestionował ponadto absolutną pewność matematyki - co przyjmował Kant - powołując się na geometrie nieeuklidesowe. Dlatego podstawą swej nowej koncepcji filozofii uczynił Jakubisiak realistyczną logikę i matematykę. Daje to w wyniku ujęcie jednostkowych przedmiotów. Ujęcie takie Jakubisiak nazywał „konkretyzmem”; polegało ono na unikaniu abstrakcji i idealizacji oraz wiązało się ze zmianą charakteru pojęcia z zakresowe na „treściowe”. Wynikało z tego zwracanie uwagi na różnice między rzeczami, a nie podobieństwa. Ks. Jakubisiak miał w Paryżu grono oddanych współpracowników i uczniów, którzy po jego przedwczesnej śmierci kontynuowali głoszenie „nowej” koncepcji filozofii.

Główne prace Jakubisiaka to: *Podstawy krytycyzmu* (1920); *Essais sur les limites de l'espace et du temps*, 1927 (nagrodzone przez francuską Akademię Nauk Moralnych i Politycznych); *Sur la fondaments philosophique de communisme*, 1932; *Od zakresu do treści*, 1936. Pośmiertnie – 1946 – zbiory odczytów: *Nowe Przymierze; Z zagadnień etyki; Wytrwać by zwyciężyć; Vers à la causalité individuelle*.

Marian Kukiel (1885 – 1973)

Generał, historyk, polityk. Studiował filozofię na Uniwersytecie Lwowskim (1903-1909), gdzie w 1909 roku uzyskał doktorat z filozofii. Habilitował się z historii na UJ. W 1927 roku został docentem, a w 1935 – profesorem UJ. Od 1935 był także dyrektorem Muzeum i Biblioteki Czarotoryskich (1935-1939). Po wybuchu wojny Kukiel zgłosił się na ochotnika do wojska, ale nie uzyskał przydziału służbowego. Jesienią 1939 roku przedostał się do Francji i tam został powołany przez gen. Sikorskiego na stanowisko zastępcy ministra spraw wojskowych. Po ewakuacji Wojska Polskiego do Wielkiej Brytanii pełnił kolejno funkcje dowódcy Obozów i Oddziałów Polskich w Szkocji, przemianowanych na I Korpus Polski. We wrześniu 1942 roku został ministrem obrony narodowej i służbę na tym stanowisku pełnił aż do 1949 roku. Po jej zakończeniu pozostał na Emigracji. Był współzałożycielem Instytutu Historycznego im. gen. Sikorskiego, a od 1965 prezesem Zarządu Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego. Zainicjował i współtworzył także Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, Polskie Towarzystwo Historyczne i Polski Uniwersytet na Obczyźnie. Profesorem historii na PUNO był w latach 1953-1973.

Innocenty Józef M. Bocheński (1902- 1995)

Polski dominikanin, będący profesorem (a przejściowo dziekanem i rektorem) uniwersytetu we Fryburgu Szwajcarskim. Pułkownik Wojska Polskiego – brał udział w wojnie z bolszewikami oraz w II wojnie światowej. Studiował na Uniwersytecie Lwowskim, w Seminarium Duchownym w Poznaniu, na Uniwersytecie Fryburskim (gdzie uzyskał doktorat filozofii), na Uniwersytecie Św. Tomasza w Rzymie, zwanym *Angelicum* (gdzie został doktorem teologii), Uniwersytecie Jagiellońskim (gdzie się habilitował). Specjalizował się w filozofii analitycznej, logice, historii filozofii (szczególnie współczesnej). Zorganizował „studia wschodnie„ we Fryburgu. Był jednym z najbardziej znanych i docenianych polskich filozofów XX wieku. Profesorem PUNO był w latach 1954 – 1995.

Bardzo trudno jest – choćby nawet pobieżnie – omówić wszystkie ważniejsze osiągnięcia o. Bocheńskiego. Przeszedł on daleko idącą ewolucję poglądów filozoficznych: w pierw był kantystą, następnie „nawrócił się” na neotomizm (tradycyjny, esencjalizujący). Z kolei podjął próbę unowocześnienia tego tomizmu za pomocą narzędzi logiki matematycznej. Stopniowo coraz bardziej oddalał się od problematyki filozofii bytu na rzecz analitycznego stylu filozofowania. W każdej z tych

dziedzin miał znaczące osiągnięcia. Sam w swojej twórczości wyróżnił cztery okresy, w których dominowały częściowo odrębne zainteresowania: neotomistyczny (1934–1940), historyczno-logiczny (1945–1955), sowietologiczny (1955–1970) i systematyczno-analityczny (1970–1995). Pod koniec życia uważał, że jedyną prawdziwą filozofią zasługującą na miano nauki jest filozofia analityczna.

Spuścizna pisarska o. Bocheńskiego obejmuje wszystkie wymienione dziedziny jego zainteresowań, a także wspomnienia i kazania². Z zakresu logiki, metodologii nauk, poprawności i metodyki myślenia można wymienić następujące pozycje: *La logique de Théophraste*, 1947; *Europäische Philosophie der Gegenwart*, 1947; *Formale Logik. Geschichte*, 1956; *Ku filozoficznemu myśleniu*, 1960 (wyd. pol. 1986); *Logika religii*, 1965 (wyd. pol. 1990); *Sto zabobonów*, 1987 (Paryż), „Kurs”, 1988, Philed, 1992; *Logika i filozofia. Wybór pism*, 1993; *Współczesne metody myślenia*, 1992. Z sowietologii: *Handbuch des Weltkommunismus*, 1958; *Marksizm – leninizm. Nauka czy wiara?*, 1988 ANTYK – dwa wydania w podziemiu, 1999, 2006 ANTYK; *Katastrofa pacyfizmu*, 1989 ANTYK (II obieg, „nielegalny”); *Lewica, religia, sowietologia*, 1996. Prace z etyki znajdują się niemal w każdym z wymienionych przez Bocheńskiego okresów jego zainteresowań: *Szkice etyczne*, 1953 Veritas, Londyn; *Etyka*, 1995 Philed, Kraków; *De virtute militari*, 1939, 1993; *Podręcznik mądrości tego świata*, 1992; *Sens życia i inne eseje*, 1993, 2008; *Patriotyzm. Męstwo. Prawość żołnierska*, 1995, (wydanie pod nowym tytułem *Katastrofy pacyfizmu z uwzględnieniem poprawek i naniesień Autora*) 2008; *Szkice o nacjonalizmie i katolicyzmie polskim*, 1995, 1999, 2008. Wspomnienia i kazania, wydawane w ostatnich latach życia obejmują: *Między logiką a wiarą*, z Józefem M. Bochenskim rozmawia Jan Parys, Paryż 1995; *Wspomnienia*, NADAR, 1994, ANTYK, 2008; *Polski Testament. Ojczyzna, Europa, Cywilizacja*, 1999, 2006, 2008; *Kazania i przemówienia*, T. 1 i 2, 2005; *Listy do ojca, prywatna korespondencja*, 2007.

Tymon Terlecki (1905 – 2000)

Historyk, humanista, krytyk, tłumacz, historiozof, teatrolog. Występujący też pod pseudonimami: Benvenuto, A. Janowski, J. Rogowski. Studiował historię i filologię na Uniwersytecie Jana Kazimierza, gdzie w 1932 roku uzyskał doktorat. Przed wybuchem wojny był aktywnym animatorem życia kulturalnego w Warszawie. W czasie II wojny światowej był współzałożycielem i redaktorem „Polski Walczącej”, dziennika żołnierzy polskich na Zachodzie. Od 1939 w PUNO (od 1968 jako profesor). Był ponadto profesorem historii literatury polskiej i teatrologii na Uniwersytecie w Chicago (w latach 1964-72). Jako jeden z nielicznych profesorów PUNO Tymon Terlecki doczekał się uhonorowania w Kraju po odzyskaniu suwerenności. Otrzymał m. in. dr. h.c. Uniwersytetu Wrocławskiego, nagrodę im. Idziego Radziszewskiego (KUL), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski. Zorganizowano też szereg sesji naukowych poświęconych Tymonowi Terleckiemu.

² Książki o. Bocheńskiego były wydawane przez wydawnictwa emigracyjne, a w Kraju, przez wydawnictwa „nielegalne” (tzw. drugi obieg, czyli poza kontrolą cenzury). Sytuacja ta uległa zmianie po likwidacji cenzury w 1990 roku. Staram się – w miarę posiadanych danych – zaznaczać w zamieszczonym wykazie wydania „podziemne”.

Tymon Terlecki nie uważał się za filozofa, lecz krytyka i teatrologa. Zajmował się jest jednak filozoficznymi podstawami kultury, analizą polityki, relacji między państwami i narodami. W swoich poglądach był zwolennikiem chrześcijańskiego personalizmu i stał na stanowisku obrony wartości uniwersalnych (uważał się w tym względzie za kontynuatora Norwida i Brzozowskiego). Jako redaktor „Polski Walczącej” wypowiadał się w sprawie etycznej wartości poezji i pieśni żołnierskich. Uważał, że powinny one zawierać prawdę, głosić właściwą postawę wobec aktualnej rzeczywistości oraz stać na straży norm moralnych i obyczajowych. W rozwijanej po wojnie teorii krytyki teatralnej przesunął „środek ciężkości” zainteresowania recenzenta z dramatu na widowisko. Głosił potrzebę oceniania teatru wedle stosunku do wartości wyższych, tradycji, dopiero potem z punktu widzenia uczestnictwa w nowoczesnych prądach artystycznych i wreszcie z oddziaływania moralnego na widownię. Jest to więc klasyczna, odwołując się aż do tradycji arystotelesowskich, koncepcja teatru i widowiska teatralnego. Tymon Terlecki twórczo i konsekwentnie stosował ją w czasach sobie współczesnych, ukazując nieprzemijalną wartość prawdy, prawości, miłości Boga i ojczyzny.

Do publikacji filozoficznych Terleckiego należy zaliczyć: *Polska a Zachód. Próba syntezy*, 1947; *Krytyka personalistyczna*, 1957; *Egzystencjalizm chrześcijański*, 1958.

Wiesław Strzałkowski (1909 – 1988)

Filozof, poeta i polityk. Studiował prawo (1929-1934) oraz filozofię (1934-1937) na Uniwersytecie Warszawskim i na Sorbonie (1937-1938). Podczas wojny był m.in. sekretarzem gen. W. Sikorskiego (1939-1940). Doktorat z psychologii uzyskał w Oksfordzie, gdzie w latach 1943-1947 odbył studia doktoranckie. Habilitował się na PUNO w 1962 roku. Był profesorem historii filozofii i psychologii na PUNO w latach 1951-1965, a w latach 1965-1967 wykładał w USA.

Zainteresowania i poglądy filozoficzne prof. Strzałkowskiego koncentrują się wokół zagadnień koncepcji filozofii polskiej oraz historii filozofii. W tej ostatniej fascynowało go ukazywanie prób jednoczenia myślenia i działania u wielkich myślicieli. Za przykład dawał Platona. Na tym tle zwracał uwagę na szczególną cechę filozofii polskiej: jedność myślenia i działania, praktyczny charakter oraz „ton moralny”. Te cechy można wskazać u najważniejszych polskich myślicieli w przeciągu wieków. Strzałkowski wymieniał następujących filozofów: Paweł Włodkowic, Jan Ostroróg, Andrzej Frycz Modrzewski, Piotr Skarga, Sebastian Petrycy z Pilzna, Stanisław Konarski, Hugo Kołłątaj, Stanisław Staszic, August Cieszkowski, Józef Hoene-Wroński, Aleksander Świętochowski, Julian Ochorowicz, Stanisław Brzozowski, Augustyn Jakubisiak, Jan Paweł II. Jedność myślenia i działania u wymienionych filozofów pozwala poznać prawdę o działaniu ludzi i społeczeństw. Ta prawda umożliwi ludziom w swej konsekwencji zbudowanie lepszych stosunków międzyludzkich i międzynarodowych. W tym Strzałkowski widział szczególną rolę filozofii polskiej i polskich filozofów.

Aktywny charakter myślenia ukazywał w swoich pracach: *Współczesne kierunki psychologiczne*, 1952; *The Active Charakter of Thinking*, 1982; *Science in Polish Positivism*, 1983; *Władysław Tatarkiewicz jako historyk kultury*, 1987; *Podstawy filozofii Descartesa*, 1988. W 1987 roku opublikował wybór swoich esejów filozoficznych, zatytułowany *Ludzie i idee*.

Jerzy Mirewicz (1909 – 1996)

Jezuita, duszpasterz, pisarz, teolog i filozof. Właściwie nazywał się Bronisław Wójcik. Studia filozoficzne odbył w Val-Prè-Le Puy w latach 1931-34 oraz Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie w 1938 roku uzyskał doktorat z teologii. W czasie wojny był w Armii Krajowej; brał udział w Powstaniu Warszawskim. Po wojnie wykładał na KUL w latach 1946-58; był też duszpasterzem akademickim. Od 1975 do 1993 roku był wykładowcą (od 1980 roku profesorem) PUNO.

O. Mirewicza interesowała filozofia Boga i filozofia człowieka. Relację człowiek-Bóg uważał za podstawową dla człowieka i z jej punktu widzenia analizował moralność indywidualną, historię, politykę, kulturę. Swoje ogromne pisarstwo, w którym podejmował szeroki wachlarz tematów historycznych, kulturalnych, politycznych, społecznych, filozoficznych i teologicznych oparł na czterech następujących tezach: 1) Związek pomiędzy prawdą o Bogu i prawdą o człowieku stanowi podstawowy wyznacznik tożsamości człowieka; 2) Ma to nadal podstawowe znaczenie dla człowieka; 3) Objawienie chrześcijańskie jest podstawowym czynnikiem kształtującym kulturę europejską; 4) Kontekst społeczno-kulturalno-historyczny ma wpływ na postrzeganie Boga.

Opublikował bardzo dużo książek: *Słowa o Bogu i człowieku*, 1963; *Słowo, które nie przemija*, 1963; *Wierność łasce*, 1965; *Czytając Ewangelię*, 1966; *Mity współczesne*, 1968; *Prorok i tancerka*, 1971; *Na marginesie Biblii*, 1972; *Myśli nieśmiałe*, 1973; *Emigracyjne sprawy i spory*, 1975; *Zapomniani współtwórcy Europy*, 1976; *Trzy minuty filozofii*, 1978; *Człowiek — miasto oblężone*, 1979; *Życie wewnętrzne emigracji*, 1979; *Spotkania i dialogi*, 1980; *Współtwórcy i wychowawcy Europy*, 1983; *Nad rzekami Babilonu*, 1985; *Obrońcy Europy*, 1985; *Słudzy Europy*, 1985; *Klio — Muza płacząca*, 1986; *Obrońcy i Słudzy Europy*, 1987; *Polskie lamentacje*, 1987; *Marnotrawni synowie Europy*, 1987; *Emigracja*, 1989.

Irena Szumilewicz-Lachman (1912-2002)

Filozof, chemik, fizyk, metodolog. W 1940 roku została wywieziona przez Rosjan na Ural, skąd wróciła w 1964 roku do Warszawy, gdzie na UW studiowała chemię i zrobiła doktorat z problematyki metodologii fizyki i filozofii (1959) oraz habilitowała się (1963). Pracowała w Katedrze Filozofii Uniwersytetu Gdańskiego (1959-75), była profesorem Instytutu Filozofii Polskiej Akademii Nauk (1975-79), a po wyjeździe z Kraju – profesorem PUNO (1979-2002). Polskie Towarzystwo Filozoficzne

Oddział Gdański wydało w 2005 roku księgę dla uczczenia prof. Szumilewicz-Lachman, zatytułowaną *Nauka, świat, człowiek. Księga poświęcona pamięci Ireny Szumilewicz-Lachman*³.

Prof. Szumilewicz-Lachman interesowała się teorią nauki, którą traktowała jako wartość autoteliczną (samą w sobie). Cel uprawiania nauki ma być – według niej - spójny, możliwy do osiągnięcia, bezstronny. Ma ponadto dać wskazówki przy wyborze najlepszej teorii oraz ma zawierać ideę prawdy. Formułując ideę prawdy w nauce Szumilewicz-Lachman powoływała się na ujęcia Alfreda Tarskiego, który przyjmował za prawdę wynik wnioskowania, gdy zachowana została poprawność przesłanek i rozumowań. W ten sposób nawiązywała do klasycznej koncepcji nauki, przeciwstawiając się sceptycznemu podejściu do badań naukowych, który w II połowie XX wieku upowszechniał się w teoriach nauki.

Opublikowała: *Teoria śmierci cieplnej wszechświata*, 1961; *O kierunku upływu czasu*, 1964; *Poncaré*, 1978; *Zygmunt Zawirski, his live and work*, 1994. Ta ostatnia praca, opublikowana na Emigracji, upowszechniała dokonania Zygmunta Zawirskiego, polskiego filozofa i logika, przedstawiciela szkoły lwowsko-warszawskiej.

Czesław Lejewski (1913 – 2001)

Filozof i logik matematyczny. Przedstawiciel szkoły lwowsko-warszawskiej. Uczeń Jana Łukasiewicza⁴, Karla Poppera i Willarda.V.O. Quine'a. Studiował na UW, gdzie w 1939 roku uzyskał doktorat z filozofii 1939. Aresztowany przez NKWD i zesłany na Syberię, trafił do Anglii jako żołnierz II Korpusu WP. Po wojnie kontynuował studia w London School of Economics oraz na London University, gdzie uzyskał „angielski” doktorat w 1955 roku. Od 1956 roku pracuje jako wykładowca (profesor, kierownik Katedry) filozofii na Uniwersytecie w Manchester. Zostaje też profesorem filozofii na PUNO. Był najbardziej znanym w Anglii logikiem ze Szkoły Lwowsko-Warszawskiej.

Interesował się logiką formalną, historią logiki, metafizyką i teorią języka. W pracy *Logic and Existence* (1954–5) zaproponował wersję „logiki wolnej” (sformułowaną przez Stanisława Leśniewskiego). Jest to próba stworzenia logiki uniwersalnej, obejmującej przedmioty nie istniejące

³ Pewnym paradoksem jest, że Księgę tę zredagował Władysław Krajewski, czołowy polski marksista, szczególnie aktywny w latach powojennych, który potem przeszedł od tradycyjnego komunizmu i ortodoksyjnego marksizmu do otwartego sprzeciwu wobec komunistów – w 1980 roku zapisał się do „Solidarności” – a w nauce najpierw w kierunku marksizmu scjentystycznego (engelsowskiego), by po 1990 roku zostać „filozofem nauki”. Pierwsza część Księgi zawiera szkic biograficzny bohaterki książki, pióra Krajewskiego (nie jest wszakże wykluczone, że I. Szumilewicz-Lachman znała się z W. Krajewski z okresu przed wyjazdem z Kraju).

⁴ Który przez Belgię dotarł do Irlandii i był od 1949 roku był profesorem uniwersytetu w Dublinie. Nie rozwinął on jednak na Wyspach szerszej działalności z powodu podeszłego wieku i słabnącego zdrowia. Zmarł w 1956 roku.

("istnieje takie x, że x nie istnieje"). Zajmował się także historią logiki, w ramach której upowszechniał w krajach anglosaskich wiedzę o polskich logikach.

Oprócz wymienionej książki *Logic and Existence*, pisał głównie artykuły w specjalistycznych periodykach naukowych.

Hubert Franciszek Kostrzański (1913 - 2002)

Cysters, duszpasterz, teolog i filozof, generał WP, dostojnik kościelny. Studiował przed wojną na UJ oraz na Katolickim Uniwersytecie w Waszyngtonie, gdzie uzyskał doktorat z teologii. Podczas okupacji był kapłanem AK (do 1946). Aresztowany w 1945 r. przez UB zdołał zbiec z więzienia i przedostać się za granicę. Ta brawurowa ucieczka przyniosła mu sławę. Komuści w odwecie skazali go zaocznie i pozbawili polskiego obywatelstwa. Od 1947 roku przebywał w USA. W latach 1978 – 1982 wykładał historię filozofii w afiliowanym do PUNO Studium Polskiej Historii, Kultury i Ekonomiki w Chicago, przekształconym później na Polski Instytut Nauki i Kultury, który zresztą prowadził. Do 1971 roku, pod przybranym nazwiskiem Hubkowski, organizował pomoc, głównie materialną, dla opactwa cystersów w Szczyrzycu, a także reprezentował ten konwent na kapitułach generalnych zakonu. 30 listopada 1971, współbracia ze Szczyrzycy wybrali go na opata. Wbrew woli władz komunistycznych, za radą prymasa Stefana Wyszyńskiego, wybór przyjęł. Od tej pory dzielił swój czas pomiędzy „turystyczne”, trzymiesięczne wizyty w Kraju i powroty do Chicago. Każdorazowo bowiem, wraz z wygaśnięciem ważności wizy, musiał wracać do USA i podejmować zabiegi o kolejną wizę turystyczną. Te zabiegi trwały zwykle kilka miesięcy. Dopiero wydarzenia roku 1989 przyniosły odmianę również w położeniu "emigracyjnego" opata. Przywrócono mu obywatelstwo polskie, 15 sierpnia 1990 r. mianowano na stopień generała brygady WP, a 30 września 1992 r. prezydent Lech Wałęsa odznaczył go Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. W wieku 83 lat zrezygnował z funkcji opata w 1996 roku i wyjechał do założonej przez siebie placówki cysterskiej w Chicago, gdzie zmarł 5 stycznia 2002 roku.

Interesował się etyką, teologią moralną i teorią kultury. Napisał rozprawę pt. *De culpa theologica in restitutione damni*, 1952 oraz książkę o cystersach, zatytułowaną *Dziedzictwo Białych Mnichów*, 1992.

Józef Grochot (1915-1993)

Redemptorysta, filozof, duszpasterz polonijny. Studiował w Wyższym Seminarium Duchownym redemptorystów w Tuchowie oraz na *Angelicum* w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat. Święcenia kapłańskie otrzymał 25 czerwca 1939 w Tarnowie. Podczas wojny był kapłanem w II Korpusie WP (8. Pułk Artylerii Lekkiej, a następnie 14. Wielkopolska Brygada Pancerna). Następnie pełnił obowiązki kapelana w polskich obozach dla uchodźców DP Petworth I i Petworth II oraz prefekta męskiego

gimnazjum im. M. Kopernika w Sussex (1945-1947). Po wojnie został wykładowcą filozofii w Instytucie Teologicznym w Lille oraz profesorem Seminarium Duchownego w Echternach (Luksemburg). W latach 1953-1972 współpracował z Radiem Wola Europa w Monachium (przygotowywał programy religijne). Pełnił też wiele odpowiedzialnych funkcji kościelnych. Był inicjatorem i współzałożycielem wielu organizacji polonijnych o charakterze niepodległościowym w Danii, m.in. Stowarzyszenia Polskiego „Ognisko”. Przez wiele lat redagował „Informacje Polskiej Misji Katolickiej w Danii”. Był Prezesem Towarzystwa Przyjaciół PUNO w Danii w latach 1980-92 oraz wykładowcą PUNO.

Józef Gula (ur. 1926)

Kapłan Towarzystwa Chrystusowego, teolog i filozof. W czasie II wojny światowej żołnierz Armii Krajowej. Po wojnie odbył studia teologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1949-1953. Wyświęcony 21 maja 1953 w Poznaniu został wykładowcą w Wyższym Seminarium Duchownym w Ziębicach Śląskich (1954-1958), a następnie został skierowany do pracy w duszpasterstwie polonijnym w Australii (1959-1969). Od 1970 przebywa jako duszpasterz polonijny w Wielkiej Brytanii: w Lampeter, w Newcastle-Upton-Tyne, w Londynie. W 1970 roku rozpoczął wykłady z filozofii na PUNO. Formalne studia filozoficzne podjął w 1988 roku i zakończył je doktoratem na PUNO w 1992 roku. W 1998 roku został prorektorem PUNO. Funkcję tę pełnił do 1999 roku. Był też reprezentantem Polskiej Misji Katolickiej przy Radzie Naczelnej Organizacji Polskich w Australii (1959-1965); powiernikiem Polskiego Funduszu Dobroczynności i Funduszu M. Grabowskiego w Londynie (od 1976 roku). Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie.

Pisał artykuły w polskich i polonijnych czasopismach. Opublikował też dwie książki: *The Roman Catholic Church in the History of the Polish Exiled Community in Great Britain*, 1993; *Catholic foks in the USSR during the Second world War*, 1994.

Halina Taborska (ur. 1933)

Filozof (estetyka), historyk sztuki, prorektor i rektor PUNO (od 2011 roku). Studiowała na UW polonistykę w latach 1951-1955 i filozofię w latach 1957-1959. Studia filozoficzne ukończyła doktorantem u prof. Władysława Tatarkiewicza w 1962. Habilitację przeprowadziła na PUNO w 1999 roku. W latach 1966-1998 wykładała estetykę, historię sztuki i historię idei w Camberwell College of Arts w Londynie (obecnie stanowi część składową University of the Arts London). W latach 1963 – 1986 pracowała w komisjach egzaminacyjnych z języka i literatury polskiej w Oxford Examination Board w Oksfordzie. W latach 1971- 1980 miała serię wykładów w Oxford University na temat sztuki rosyjskiej i sowieckiej. W latach 1975 – 1982 była profesorem wizytującym w ponad dwudziestu amerykańskich instytutach i uniwersytetach, m.in. w: Harvard University, City University of New York

Graduate Center, San Francisco State University, University of Michigan at Ann Arbor, University of Milwaukee, State University of New York. Od 1983 roku przez dwa lata kierowała Studium Estetyki i Sztuki Współczesnej, Roehampton Institute (Instytut podlegał wówczas Uniwersytetowi Londyńskiemu), następnie przez kolejne trzy lata - Zakładem Teorii i Krytyki Sztuki Publicznej, Roehampton Institute London (Instytut podlegający w tym okresie Uniwersytetowi Surrey, obecnie nosi nazwę Roehampton University, London). Od jesieni 1998 współpracuje z uczelniami polskimi; w latach 1999-2006 była dyrektorem Instytutu Kultury Europejskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej imienia Aleksandra Gieysztor w Pułtusku, następnie profesorem wizytującym w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, Akademii Sztuk Pięknych oraz Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie. W latach 2002 – 2006 kierowała Zakładem Współczesnej Kultury Brytyjskiej PUNO, od 2007 jest dyrektorem Instytutu Kultury Europejskiej, od 2008 prorektorem, a od 2011 rektorem PUNO.

Pierwsze prace naukowe Haliny Taborskiej dotyczyły teorii estetyki. Przygotowała wybór pism estetycznych Michała Sobieskiego, opatrując go stosownym wstępem. Następnie współpracowała z rocznikiem „Estetyka” (1960- 1964), którego redaktorem naczelnym był W. Tatarkiewicz, publikowała też w „Studiach estetycznych”, wtedy też podjęła trwającą przez wiele lat współpracę z pismami naukowymi anglosaskimi: „The British Journal of Aesthetics”, organem Brytyjskiego Towarzystwa Estetyki – The British Society of Aesthetics, którego była członkiem-założycielem oraz amerykańskim kwartalnikiem „The Journal of Aesthetics and Art Criticism”. Współpracowała też z filozofami oksfordzkiej szkoły lingwistycznej. Momentem przełomowym w jej pracy badawczej i dydaktycznej było wejście w roku 1985 w nową podówczas dziedzinę teorii i krytyki sztuki publicznej. W Anglii należała do prekursorskiej grupy inicjującej zainteresowanie sztuką przestrzeni publicznej. W Polsce była inicjatorką tej specjalizacji; opublikowała w 1996 roku pierwszy podręcznik na ten temat, zatytułowany *Współczesna sztuka publiczna*. Obecnie głównym obszarem jej badań jest współczesna sztuka publiczna europejskich metropolii oraz sposoby jej funkcjonowania w nowych lub regenerowanych zespołach architektoniczno-urbanistycznych.

Główne publikacje książkowe z tej dziedziny to: *Monuments of Fighting Warsaw*, 1995; *Współczesna sztuka publiczna. Dzieła i problemy*, 1996; *Pamięć miast: publiczna sztuka upamiętniająca Berlina i Warszawy*, 1997; *Current Issues in Public Art*, 1998; *Contemporary Public Art and Architecture*, 1999; *Nowy Londyn – miasto i jego sztuka publiczna*, 2004.

Marek Prokop (ur. 1951)

Historyk filozofii, bibliotekoznawca, arabista. Studiował historię filozofii w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie w latach 1969-1974, zakończone magisterium u prof. Mieczysława Gogacza. Doktoryzował się ze średniowiecznej filozofii arabskiej u prof. M.-T. d'Alveny na Uniwersytecie w Poitiers w 1978 roku. Po doktoracie kierował działem rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu (do 1991). Pracownikiem naukowym Zakładu Biografistyki Polonijnej PUNO jest od 1995 roku.

Poproszony o swoje filozoficzne *credo* 25 marca 2011 roku napisał: „W filozofii interesuje mnie identyfikowanie realnie istniejących bytów i odróżnianie ich od bytów wirtualnych (możliwych), wymyślonych przez człowieka, a które większość współczesnych teorii filozoficznych bierze za realnie istniejące przez co prowadzi naszą kulturę w ślepy zaułek świata wirtualnego, a nie realnego. Dlatego lubię Arystotelesa, Tomasza z Akwinu, Gilsona, Swieżawskiego, Gogacza”.

Opublikował w 2009 roku zbeletryzowaną opowieść o filozofii, zbudowaną na kanwie podróży do różnych krajów, kultur i środowisk, zatytułowaną *Podróż z Awicenną*.

* * *

Polski Uniwersytet na Obczyźnie nie stanowił ośrodka badań filozoficznych, gdyż nie prowadzono tam specjalistycznych studiów filozoficznych, pomimo tego że Wydział Humanistyczny nadawał stopnie naukowe z filozofii. Raczej zajęcia prowadzone przez filozofów były „usługowe” wobec innych nauk i służyły pogłębieniu wiedzy ogólnej słuchaczy. W związku z tym nie stworzono więc środowiska filozoficznego – byli raczej poszczególni filozofowie. Trzeba też dodać, że burzliwe dzieje PUNO (zwłaszcza do 1953 r.) nie sprzyjały budowaniu w ogóle wspólnoty akademickiej w klasycznym sensie.

Należy także przyznać, że kryteria przyjęte w artykule prowadziły bardziej do poszczególnych osób, a mniej do środowisk i szkół filozoficznych. Dlatego jest w nim raczej o filozofach niż o filozofii. Jest więc to przyczynek – stosując rozróżnienia Étienne Gilsona – do historii filozofów, a nie do historii samej filozofii.

Z tego punktu widzenia można stwierdzić, że przewinęli się przez PUNO wybitni filozofowie, reprezentujący różne dyscypliny filozoficzne: 1) Metafizyka, teoria rzeczywistości (Augustyniak, Bocheński, Żółtowski, Prokop); 2) Logika, Historia logiki (Lejewski, Bocheński); 3) Filozofia polityczna, filozofia prawa (Jakubisiak, Bocheński, Terlecki, Jarra); 4) Estetyka, filozofia kultury (Terlecki, Mirewicz, Kostrzański, Taborska); 5) Historia filozofii (Żółtowski, Bocheński, Prokop, Strzałkowski); 6) Teodycea, filozofia religii (Augustyniak, Mirewicz); 7) Etyka (Jakubisiak, Kostrzański); 8) Epistemologia, filozofia nauki, metodologia filozofii (Jakubisiak, Lachman).

Pytanie jednak o filozofię na PUNO pozostaje otwarte. Historia filozofów na PUNO może być jedynie wstępem do badań historyczno-filozoficznych. Zgodnie z zaleceniami przywołanego tu już Gilsona teraz powinno się zanalizować zawartość tekstów filozoficznych, które na PUNO powstawały: książek, artykułów, prac dyplomowych. Dopiero na podstawie tych badań można odpowiedzieć na pytanie, czy była filozofia na PUNO, a jeśli była, to jaka.

Nie jest wykluczone, że gdy dotrzemy do „punowskiej” *the history philosophy itself* to będziemy mogli usytuować Polski Uniwersytet na Obczyźnie na godnym miejscu pomiędzy – nie tak licznymi przecież – ośrodkami filozofii polskiej w XX wieku.